

Belə amillər kompleksini laboratoriya şəraitində yaratmaq isə olduqca çətinidir. Muxtar Respublikanın qışı dayanıqsız qar örtüyü və havanın temperaturunun kəskin dəyişməsi ilə xarakterizə olunur. İsti hava tez-tez soyuq hava ilə əvəz olunur. Naxçıvan MR Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Hidrometeorologiya İdarəsinin məlumatlarına görə 2005-ci ilin dekabr ayında havanın minimum temperaturu $-11,6^{\circ}\text{C}$, rütubətlik 88%, yağıntının miqdarı 7,8 mm təşkil etmişdirsə 2006 ilin yanvar ayında bu göstəricilər müvafiq olaraq $-18,5^{\circ}\text{C}$, 85% və 29,3mm olmuşdur.

Muxtar Respublika şəraitində nümunələrin qışadavamlılığının qiymətləndirilməsi "Triticum L. cinsinin öyrənilməsi üzrə Beynəlxalq klassifikator"-a əsasən 9 ballıq şkala üzrə aparılmışdır.

Cədvəl 1-dən göründüyü kimi Naxçıvan MR-in kəskin kontinental iqlim şəraitində öyrənilən yumşaq buğda nümunələri içərisində qışadavamlılığına görə Lutescens (Alef.) Mansf. növmüxtəlifliyinə aid olan nümu-

nələr daha çox olmuşdur. Belə ki, bu növmüxtəlifliyinə aid olan nümunələrdən 36,94%-i yüksək, 19,82%-i isə çox yüksək balla qışadavamlı olmuşdur. Bu göstəricilər müvafiq olaraq, Graecum (Koern.) Mansf. -da 31,4% yüksək, 18,62%-i çox yüksək; Erythrospermum (Koern.) Mansf.-da 20,9%-i yüksək, 6,97%-i çox yüksək; Ferrugineum (Alef.) Mansf. növmüxtəlifliyində isə 12,5%-i yüksək, 7,5%-i isə çox yüksək olmuşdur.

Apardığımız tədqiqatlarla müəyyən edilmişdir ki, Naxçıvan MR-in kəskin kontinental iqlim şəraitində daha yüksək qışadavamlılıq səviyyəsi payızlıq yumşaq buğdanın Lutescens (Alef.) Mansf. növmüxtəlifliyinə aiddir. Gələcəkdə qışadavamlılıq üzrə seleksiya işləri cədvəldə göstərilən sort nümunələri üzərində davam etdiriləcəkdir. Seçilmiş bu nümunələrdən seleksiya işlərində qiymətli başlanğıc material kimi istifadə etməklə onların buğda üzrə milli seleksiya proqramına daxil edilməsinin böyük nəzəri və praktiki əhəmiyyəti vardır.

ƏDƏBİYYAT

1.Вавилов П.П., Гриценко В.В.и др.Растениеводство М.,Колос,1979, с.31-35. 2.Дорофеев В.Ф.,Якубинер М.М. и др.Пшеницы мира.Л.Колос,1976,с.295-331. 3.Дорофеев В.Ф. Методические указания по изучению мировой коллекции пшеницы. Л., ВИР, 1977,27с. 4.Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. М., Колос, 1979, 416 с. 5.Лелли Я. Селекция пшеницы. М., Колос, 1980, с.102-117. 6.Международный классификатор СЭВ рода Тритикум Л. Л., ВИР, 1984, 84с.

SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN İNKİŞAFI VƏ İNVESTİSIYA QOYULUŞUNUN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

F.F.BABAYEV, dissertant
Az.ETKTİ və Tİ

Məlumdur ki, ölkədə həyata keçirilən iqtisadi islahatlar ictimai həyatın bütün sahələrini - texniki, təşkilati, iqtisadi və sosial aspektlərini əhatə etmişdir. İqtisadi islahatlarda mühüm yeri tutan və zəruriliyi ilə iqtisadi-sosial mahiyyət daşıyan sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşdırılmasını göstərmək olar.

Son illərdə aqrar sahədə sahibkarlığın formalaşdırılması sahəsində həyata keçirilən ardıcıl və sistemli tədbirlər öz nəticələrini verməkdədir və bu nəticələr ildən-ildə daha geniş vüsət alır. Onu qeyd etmək kifayətdir ki, 2004-cü ilin yekunlarına görə aqrar sahədə dövlət qeydiyyatından keçmiş sahibkarlıq subyektlərinin sayı 6717 olmuş və ÜDM-də özəl sektorun payı 99,7 %-ə çatmışdır. Bu sahədə aparılan islahatların nəticəsi olaraq 1 mil 392 min hektar torpaq sahəsi kəndlilərə verilmiş, 61 ailə-kəndli təsərrüfatı, 164 kənd təsərrüfatı istehsal kooperativi, 388 kiçik müəssisə, 41 dövlət kənd təsərrüfatı müəssisəsi, 1215 kollektiv (birgə) müəssisə yaradılmışdır (2). Ölkədə sahibkarlığın inkişafı üçün zəruri mühitin yaradılması, özəlləşdirmə ilə bağlı olan tədbirlərin və torpaq islahatlarının həyata keçirilməsi nəticəsində iqtisadiyyatın strukturunda köklü keyfiyyət dəyişiklikləri baş vermişdir. Artıq özəl bölmə ölkə iqtisadiyyatına təsir göstərə bilən sanballı qüvvəyə çevrilmişdir. Regionla-

rın sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının 2-ci ilinə həsr olunmuş konfransda Respublika Prezidenti İ.H.Əliyev demişdir: "Artıq Azərbaycanda güclü sahibkarlar sinfi yaranıb və bilirsiniz ki, sahibkarlığın inkişafı bizim siyasətimizin ən vacib istiqamətlərindən biridir. Son iki il ərzində Azərbaycanda sahibkarlıqla məşğul olanların sayı xeyli dərəcədə artmışdır" (6).

Göstərilənlərlə yanaşı, əldə edilən müsbət irəliləyişlər sahibkarlığın yüksək sürətlə inkişaf etdirilərək formalaşdırılmasına heç də əsas yaratmamışdır. Bununla başlıca səbəblərdən biri sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan subyektlərin əksər hissəsində inteqrasiyanın inkişaf etməməsi, istehsal potensiallarından səmərəli istifadə olunmaması, maddi-texniki vasitələrə olan tələbatın aşağı səviyyədə ödənilməsi və kreditləşmə mexanizminin istehsal stimulu yaratmaması ilə əlaqədar olmuşdur. Hazırda aqrar sahədə mövcud olan çatışmazlıqlar nəzərdə tutulan iqtisadi artıma nail olunması sahəsində çətinliklər yaradır. Məhsuldarlıq hələ çox aşağıdır. İstehsal olunan məhsulların maya dəyəri yüksək olaraq qalır, istehsal xərcləri ödənilmir, digər tərəfdən, kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyət göstəricilərinin aşağı olması məhsulların bazar qiymətlərindən aşağı məbləğə salınmasına gətirib çıxarır. Qeyd edilən çatış-

Kənd təsərrüfatının makroiqtisadi göstəriciləri (%)

	İ L L Ə R				
	1995	2000	2003	2004	2005
ÜDM-də kənd təsərrüfatının xüsusi çəkisi	25,3	15,9	13,1	11,4	9,1
Kənd təsərrüfatında məşğul olan əhəlinin xüsusi çəkisi	30,8	41,0	40,0	39,5	39,2
Investisiya qoyuluşunda kənd təsərrüfatının xüsusi çəkisi	1,9	0,7	0,9	0,7	0,7
Əsas fondların strukturunda kənd təsərrüfatının xüsusi çəkisi	20,9	14,4	11,0	8,4	8,6
Orta aylıq əmək haqqında kənd təsərrüfatı işçilərinin payı	53,6	31,6	29,9	30,0	33,6

mazlıqlar təsərrüfat subyektlərinə geniş təkrar istehsalın genişləndirilməsi üçün sərmayə qoyuluşu imkanını azaldır.

Araşdırmalar göstərir ki, ölkənin aqrar sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərində kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının iqtisadi səmərəliliyi hələ aşağıdır. Kəndin sosial infrastrukturunun vəziyyəti, mədəni-məişət xidməti, infrastruktur və xidmət sahələrinin inkişafı günün tələbləri səviyyəsindən geri qalır. Bu gün kənd yerlərində əhəlinin hər bir nəfərinə məişət xidmətinin səviyyəsi şəhərlə müqayisədə 58 %, pərakəndə əmtəə dövriyyəsinin həcmi isə 2,5 dəfə aşağıdır. Kənd yerlərində yalnız əhəlinin 15 %-i mərkəzləşdirilmiş su təchizatından istifadə edə bilər, yaşayış məntəqələrinin 50 %-də tibb məntəqəsi yoxdur, 30 %-də ticarət, mədəni-məişət xidmət obyektləri zəif, ya da yaxşı təşkil edilməmişdir. Kənd əhalisinin orta aylıq gəlirləri şəhər yerlərindən 2-3 dəfə geri qalır.

Özəlləşdirilən torpaq sahələrinin çox da böyük olmaması (hər aیلəyə orta hesabla 1,6 ha) xırda sahələrdə mexanikləşdirmənin və yeni texnologiyaların tətbiqinin bəla başa gəlməsi müasir su və drenaj sisteminin yadılmasında çətinliklər yaradır. Regionlar arasında və rayondaxili əlaqələrin istənilən səviyyədə olmaması, emal sənayesinin gücü ilə xammalın istehsalı arasında əlaqələrin pozulması, istehsal olunan məhsulların son mərhələyə çatdırılması və kondisiyasına uyğun gəlməməsi regionlarda sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadiyyatına böyük zərbə vurur.

Hesablamalar göstərir ki, respublika üzrə Ümumi Daxili Məhsul 1995-2005-ci illərdə orta hesabla 5,6 dəfə artdığı halda, kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu 2,0 dəfə artmışdır. Ümumi məhsulun strukturunda kənd təsərrüfatının xüsusi çəkisi 1995-ci ildə 25,3 % təşkil etdiyi halda, son illərdə bu sahənin xüsusi çəkisi ildən-ilə azalaraq 2003-cü ildə 13,1 % və 2005-ci ildə 9,1 % təşkil etmişdir. Təbii ki, kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun illik artım sürəti də ÜDM-un artım sürətindən aşağı olmuşdur.

Cədvəldən göründüyü kimi (2). 1995-ci ilə müqayisədə 2005-ci ildə kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalı göstəriciləri azalmışdır. Son illərdə kənd təsərrüfatına əsaslı kapitalla yönəldilən investisiyaların məbləği bir qədər artsa da əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların ancaq 0,7 %-ni təşkil edir. Bu baxımdan sahibkarlıq fəaliyyətinin dünya standartlarına uyğun formalaşdırılması uzun dövr tələb edəcəkdir. Kənd təsərrüfatının əsas fondlarla təmin edilməsi 11,5 dəfə artsa, da, bu rəqəm bütövlükdə respublika iqtisadiyyatı üzrə orta göstəricidən 16,2 dəfə geri qalır.

Digər mövcud olan çatışmazlıqlardan biri subyektlərin formal olaraq yaradılması, maliyyə çatışmazlığı ilə əlaqədar olaraq öz fəaliyyətlərini təşkil edə bilməmələridir. Belə subyektlərin bəziləri respublika Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən qeydiyyatdan keçmiş, lakin fəaliyyət göstərə bilməyərək öz fəaliyyətlərini dayandırmışlar. Belə bir vəziyyət aqrar sahədə sahibkarlığın inkişafının düzgün qiymətləndirilməsində çətinliklərə səbəb olur, onların gələcək inkişafı üçün əsaslandırılmış istiqamətlər seçilməsində problemlər yaradır. Sahibkarlığın inkişafını ləngidən amillərdən biri ölkənin təbii-iqtisadi zonalarının özünəməxsus torpaq-iqlim şəraitini, istehsal resursları potensiallarının olması, iqtisadi əlaqələrin tənzimlənməməsi, sahibkarlıq subyektlərinin daha səmərəli formalarının regionlar üzrə düzgün yerləşdirilməsi və s.-dir. Araşdırmalar göstərir ki, ölkənin regionları üzrə sahibkarlıq subyektlərinin qeyri-bərabər yerləşdirilməsini nəzərə alaraq dövlət tərəfindən bu problemin həllinin eyni səviyyədə dəstəklənməməsi də onların inkişaf səviyyəsində böyük fərqlərin yaranmasına səbəb olan amillərdəndir. Mühüm məsələlərdən biri də mövcud olan təsərrüfatçılıq subyektlərinin 60-70 %-nin kiçik olması, elmi-texniki tərəqqinin hazırkı səviyyəsinə tam cavab verməməsidir. Qeyd edək ki, dünya ölkələrinin iş təcrübələri göstərir ki, sahibkarlıq sahəsində sabit iqtisadi artımın təmin edilməsində əsas amillərdən biri investisiya qoyuluşunun artırılması, ondan səmərəli istifadə olunması və məqsədyönlü istiqamətə yönəldilməsidir. Bunu nəzərə alaraq aparılan iqtisadi islahatlar və sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi baxımından sahəyə sərmayə qoyuluşuna şərait yaradılması əsas vəzifələrdən biri olmalıdır.

Tədqiqatlar göstərir ki, hazırda mövcud olan bəzi sahibkarlıq təsərrüfatlarında əkin sahəsi 0,2-0,5 hektar təşkil edir. Hesablamalar göstərir ki, bu həcmdə torpaq sahəsində ancaq bir inəyin və yaxud dörd baş qoyunun yemə olan tələbatının ödənilməsinə təmin etmək mümkündür. Digər tərəfdən həmin sahədə 1,2 ton taxıl, 0,9 ton pambıq istehsal etmək olar ki, bu isə iki nəfərdən ibarət olan bir ailənin illik yaşayış səviyyəsinin təmin edilməsinə imkan yaradır. Tədqiqatlar göstərir ki, respublikanın əksər regionlarında mövcud olan ailələr çoxuşaqlıdır, hər bir ailə üzvünün sayı orta hesabla 5-6 nəfərdən ibarətdir. Buradan aydın görmək olar ki, mövcud təsərrüfatçılıq subyektlərinin həcmi sahibkarlığın inkişafına heç bir əsas yaratmır. Hesablamalar gö-

stərir ki, respublikada sahibkarlıq subyektlərinin optimal səviyyəsi 6-7 ailə üzvü üçün ən azı 4-5 hektar və ondan çox torpaq sahəsinə malik olmalıdır. İnkişaf etmiş ölkələrdə fermer təsərrüfatlarının həcmi bəzi hallarda iki hektar təşkil edir və həmin təsərrüfatların fəaliyyətləri iqtisadi cəhətdən səmərəli olur. Azərbaycanı həmin ölkələrlə müqayisə etmək düzgün deyildir. Belə ki, həmin ölkələrdə ailələr kiçik olur, ailədə kiçik yaşlı uşaqların sayı 1-2 nəfərdən çox olmur. Digər tərəfdən, həmin ölkələrdə məhsuldar qüvvələrin düzgün yerləşdirilməsi ilə bağlı olaraq sənaye xidmət sahələri kənd yerlərində də inkişaf tapmışdır ki, bu da ailə üzvlərinin həmin iş yerlərində işlə təmin olunmasına və ailə büdcəsinə əlavə pul gəlirlərinin daxil olmasına şərait yaradır. Digər tərəfdən dövlət tərəfindən kənd təsərrüfatına çoxlu məbləğdə dəstəklərin və yardımların verilməsi təsərrüfat subyektlərinin inkişafına və kənd əhalisinin illik büdcəsində şəhər əhalisi və sənaye sahəsində çalışan işçilərlə müqayisədə əsaslı fərqlərin yaranması halları müşahidə olunmur. Mühüm məsələlərdən biri də həmin ölkələrdə kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın səviyyəsinin bizim ölkə ilə müqayisədə bir neçə dəfə yüksək olub, optimal ailə büdcəsinin formalaşdırılmasına potensial imkanlar yaratmasıdır.

Hesablamalar göstərir ki, hazırkı dövrdə ölkədə xarici investisiya qoyuluşunun məbləği artsa da, birgə və xarici müəssisələrin sayı əvvəlki illərlə müqayisədə artmağa meyli edir. Belə ki, 2000-ci ildə xarici müştərək müəssisələrin sayı 551 olmuşdursa, 2004-cü ildə 814 olmuş, yaxud 47,7 % artmışdır. Bunun da başlıca səbəblərindən biri xarici investorların fəaliyyətinə şərait yaradılması və investisiyaların vacib və gəlirli sahələrin inkişafına yönəldilməsi ilə bağlıdır. Buna İmişli rayonunda şəkər zavodunun tikintisini misal çəkmək olar.

Araşdırmalar göstərir ki, aqrar sahənin inkişafına yönəldilən sərmayə qoyuluşu sahəsində başlıca çatışmazlıqlardan biri sərmayə qoyuluşunun iqtisadi sahələr arasında, o cümlədən respublikanın iqtisadi regionları arasında düzgün bölüşdürülməməsidir. Statistik məlumatların təhlili göstərir ki, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin inkişafına yönəldilən sərmayə qoyuluşunun strukturunda aqrar bölmənin xüsusi çəkisi cəmi 0,7 % olmuşdur. Sərmayə qoyuluşunun 79,6 %-i sənaye sahəsinə-xüsusən neft sənaye sahəsinə ayrılmışdır. Statistik məlumatlardan görünür ki, 2005-ci ildə investisiya qoyuluşunun 88,6 %-i Bakı şəhərinə ayrılmışdır. Bu isə regionların iqtisadiyyatının digər mühüm sahələrinin inkişafına istənilən təsiri göstərməmişdir. Məlumdur ki, bazar iqtisadiyyatı yeni çoxukladlı təsərrüfatçılıq formalarının yaradılmasına imkan yaratmış və sahibkarlığın inkişaf etdirilməsini ön plana çəkmişdir. Çoxsayda ailə kəndli təsərrüfatı, kooperativlər və assosiasiyaların sayı son illərdə aşağı sürətlə artır. Belə ki, 2002-ci ilin əvvəllərində ailə kəndli təsərrüfatlarının sayı ölkə üzrə 2604 təşkil edirdisə, artıq 2005-ci ildə onların sayı cəmi 2681 olmuşdur. Bunun da başlıca səbəblərindən biri bu sahədə böyük rəqabət mühitinin yaranmaması və maliyyə

çatışmazlığı ilə bağlı olaraq onların öz fəaliyyətlərini dayandırması olmuşdur.

Ölkədə yaranmış investisiya çatışmazlığı ilə əlaqədar olaraq sahibkarlığın formalaşdırılması üçün xarici investisiyaların cəlb edilməsi zərurəti yaranır. Dünya ölkələrinin iş təcrübələri göstərir ki, xarici kapitalın gətirilməsi ölkə iqtisadiyyatının inkişafında mühüm rol oynayır. Bu ilk növbədə, özü ilə bərabər yeni texnika və texnologiyaların əsasında işlərin yenidən qurulmasına, idarəçilik təcrübəsinin tətbiqinə əsas yaradır. Bu həm də sahibkarın kapitalının formalaşdırılmasına imkanlarını artırır. Eyni zamanda, sahibkarlığın inkişafına yönəldilən xarici investisiyalar yatırımı sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəli inkişafının təmin edilməsi üçün daxili istehsal resurslarının düzgün istifadə olunmasına, bu sahədə rəqabət mühitinin formalaşmasına, sahibkarlıqla məşğul olan işçilərin iş fəallığını və kapital yığımını sahəsində iş bacarıqlarının yaranmasına müsbət təsir göstərir. Eyni zamanda, xarici investisiyaların cəlb edilməsi daxili kapital qoyuluşu sahəsində mövcud olan çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün zəmin yaradır ki, nəticədə əmək məhsuldarlığının artırılmasına, işçilərin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsinə və ölkə büdcəsi gəlirlərinin artırılmasına müsbət təsir göstərir.

Tədqiqatlar göstərir ki, 1995-2001-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına 18,2 milyard, 2004-cü ildə isə 4,6 milyard ABŞ dolları məbləğində investisiyalar qoyulmuşdur. Bunun 89,3 %-i neft sənayesinə ayrılmışdır. (3). Azərbaycan MDB ölkələri arasında hər bir ölkə əhalisinə düşən xarici investisiyaların məbləğinə görə birinci yerdə durur. Araşdırmalar göstərir ki, adambaşına düşən xarici investisiyaların illik məbləği Azərbaycanda 107 ABŞ dolları təşkil edir ki, bu göstərici müvafiq olaraq Qazaxıstanda 84, Rusiyada 30,5, Gürcüstanda 40,2, Ermənistanda 35 və Tacikistanda 25 ABŞ dolları məbləğində olmuşdur. Tədqiqatlar göstərir ki, ölkə iqtisadiyyatının inkişafına yönəldilən xarici investisiyaların məbləğinin intensiv olaraq artırılması müsbət hal kimi qiymətləndirilsə də, bu sahədə də müəyyən çatışmazlıqlar özünü göstərir. Belə ki, Azərbaycanın əhatə etdiyi ərazi olduqca təbii ehtiyatlarla zəngin olan bir regiondur. İstər torpaq-iqlim şəraiti, istər yeraltı və yerüstü təbii ehtiyatlarına görə ölkə iqtisadiyyatının sürətli inkişafına hərtərəfli imkanlar yarada bilər. Lakin buna baxmayaraq, xarici investisiyaların 93 %, ancaq Abşeron iqtisadi regionunun ərazisinə yönəldilir.

Ölkə iqtisadiyyatının bazar münasibətlərinin formalaşmasından 10 ildən çox müddət keçməsinə baxmayaraq, aqrar sahədə texnoloji gerilik hələ də davam etməkdədir. Belə ki, 2004-cü ildə aqrar sahədə istifadəyə verilən əsas fondların xüsusi çəkisi mövcud olan əsas fondların strukturunda 23 % (yeniləşmə əmsali), malın və texniki vəsaitlərin xüsusi çəkisi 24 % təşkil etmişdir. Mövcud olan əsas fondların bitkiçilik sahəsində 15,6 %-i heyvandarlıq sahəsində 8,5 %-i, emaləndirici müəssisələrdə 6,2 %-i, aşınmış və öz istismar müddətini başa vurmuş və mənəvi cəhətdən köhnəlmiş texniki vasitələrdən,

avadanlıqlardan ibarətdir. Hazırda aqrar sahədə mövcud olan mənəvi və fiziki cəhətdən köhnəlmiş texniki vasitələr (85-95%) və texnologiyalarla rəqabət qabiliyyətli kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalına mənfi təsir göstərir. Bu isə digər sahələrdə olduğu kimi, aqrar sahədə də investisiyaya tələbatın yüksək olduğunu göstərir.

Mövcud ehtiyatlardan məqsədyönlü istifadə etmək məqsədilə bazar iqtisadiyyatının hazırkı mərhələsində dövlətin investisiya siyasəti ölkənin dayanaqlı iqtisadi yüksəlişə, yeni iş yerlərinin yaradılmasına, yeni texnologiya əsasında dərin struktur dəyişikliklərinin aparılmasına istiqamətləndirilməlidir. Bütün bunlar aqrar sahədə xidmət sahələrinin, reklam, xarici iqtisadi əlaqələrin köklü keyfiyyət dəyişikliklərinin aparılmasını, elmi-texniki tərəqqinin indiki və gələcək tələbləri yenidən təşkili əsasında qurulmasını qarşıya qoyur. Araşdırmalar göstərir ki, son illərdə dövlət investisiyalarının məhdudlaşdırılması aqrar sahənin inkişaf dinamikasına, eyni zamanda, regionların tarazlı inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsir göstərmişdir.

Araşdırmalar göstərir ki, hazırda Respublikada dövlət büdcəsindən kənd təsərrüfatına investisiya qoyuluşunun məhdudlaşdırılması siyasəti iqtisadi baxımdan və inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi baxımından reallığı əks etdirmir. Bazar iqtisadiyyatı formalaşmış ölkələrdə dövlət investisiyalarından istifadənin geniş beynəlxalq təcrübəsi mövcuddur. Əvvəllər həmin ölkələrdə dövlət öz vəsaiti ilə kənd təsərrüfatının tələblərinə cavab verən istehsal və infrastrukturun formalaşmasında fəal iştirak etmiş, bu sahədə qarşıda duran vacib problemlərin həllində əsas rol oynamışdır.

Tədqiqatlar göstərir ki, xarici ölkələrin əksəriyyətində dövlət büdcəsində və büdcədən kənar fondlardan vəsait ayırmaq yolu ilə dövlətin özü investisiya fəaliyyətində əsas kapitala vəsait sərf edir. Dövlətin investisiya qoyuluşunda öz vəsaiti ilə iştirakı, ölkənin aqrar sahəsində iştirakı ölkə iqtisadiyyatında yaranmış vəziyyətdən asılı olmayaraq müxtəlif formalarda həyata keçirilir. Belə ki, XX əsrin 60-70-ci illərində Cənubi Koreya-da ümumi kapitalın həcmində dövlətin payı 90 %-ə çatmışdır. İqtisadi ədəbiyyatlardan göründüyü kimi, ABŞ-da dövlət xərclərinin xüsusi çəkisi keçən əsrin 30-80-ci illərində 3 dəfə artmışdır ki, bu da ölkədə iqtisadi artımın 65 % artmasına gətirib çıxarmışdır. Tədqiqatlar göstərir ki, bəzi xarici ölkələrdə aqrar sahənin xərclərinin yarıdan çoxu, Finlandiyada 71 %-i, Norveçdə 77,1 %-i, İsveçdə 59,1 %-i, Yaponiyada 66,1 %-i dövlət subsidiyaları təşkil etmişdir. 1950-1960-cı illərdə Türkiyədə dövlətin tezliklə öz bəhrəsini vermiş, nəticədə geri qalmış kənd təsərrüfatı güclü inkişaf edərək əhalini kənd təsərrüfatı məhsulları ilə, sənayenin isə xammalla təmin olunmasına əsas yaratdı ki, bu da öz növbəsində özəl sektorun dinamik inkişafına maddi əsas yaratdı. Emal sənaye sahəsində iri holdinqlər yarandı ("Zerkalo" Qəzeti, 13. 01. 2001).

Hazırda aqrar sahənin qarşısında duran başlıca problemlərdən biri ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına

olan tələbatının, emal sənaye sahələrinin kənd təsərrüfatı xammalı ilə təmin edilməsi bu sahədə xaricdən asılılığın aradan qaldırılması yolu ilə ölkədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsidir. Bunun üçün başlıca problemlərdən olan yerli əmtəə istehsalçıların stimullaşdırılması sahəsində mövcud olan çoxsaylı problemlərin həlli, bazarda tələb və təklif sahəsində tarazlığın yaradılması, istehsal resursları potensiallarından səmərəli istifadə olunması problemlərin həlli üçün dövlət müdaxiləsinin vacibliyini qarşıya qoyur. Tədqiqatlar göstərir ki, sahibkarlığın inkişafında dövlətin iqtisadi-inzibati metodlarla tənzimləmədə sahibkarlıq təsərrüfat subyektlərinin təşkilinin ilk mərhələsində, xüsusən təkamül müddətində onları dəstəkləməli, inkişafı üçün şərait yaratmalıdır.

İnkişaf etmiş ölkələrin çoxillik iş təcrübələri göstərir ki, özəl subyektlərin yaradılmasında dövlət tərəfindən investisiya köməyi əsas şərt olub, iqtisadi mahiyyət kəsb edir. Hazırda sahibkarlıq fəaliyyətində mövcud olan çatışmazlıqlardan biri istehsalla xammal emal edən sənaye müəssisəsi arasında qeyri-tarazlıqların mövcud olmasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, aqrar sahədə müasir texnologiyalara, texniki vasitələrə və avadanlıqlara əsaslanan istehsal, emal gücləri çatışmır və hətta bəzi məhsulları emal edən emal müəssisəsi yoxdur. Məsələn, Respublikada kifayət qədər meyvə-tərəvəz xammalı olduğu halda, meyvə-tərəvəz konservlərinin miqdarı əhəlinin tələbatının ancaq 20-25 %-ni ödəyir. Belə ki, əhəlinin meyvə-tərəvəz konservlərinə olan tələbatı 200 milyon şərti banka olduğu halda, istehsal olunan konservlərin miqdarı 40-50 milyon şərti banka olmuşdur.

Araşdırmalar göstərir ki, ölkədə sahibkarlıq subyektlərinin inkişaf səviyyəsi dövrün tələblərindən geri qalır, elmi-texniki tərəqqinin inkişaf səviyyəsinə tam cavab vermir. Kənd təsərrüfatında struktur dəyişikliklərin aparılması üçün büdcə gəlirləri ilə yanaşı, maliyyə mənbəyi kimi büdcədən kənar fondların yaradılması problemin həllində mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər. Fikrimizcə, bu fondların yaranma mənbələrinə aşağıdakılar daxil edilə bilər: sənaye və nəqliyyat məhsullarının (xidmətlərin) satılması; əmlak və yol vergiləri; torpaq vergisi; tikintisi başa çatdırılmış obyektlərin satılması xarici ölkələrin investisiyası hesabına yerinə yetirilə bilər.

Araşdırmalar göstərir ki, aqrar sahədə sahibkarlığın formalaşdırılmasının başlıca problemlərindən biri yeni investisiya konsepsiyasının yaradılmasıdır. Bu konsepsiya ölkənin dayanıqlı iqtisadi artımını və iqtisadi tarazlığının təmin edilməsinə yönəldilməlidir. Fikrimizcə, yeni investisiya konsepsiyasında başlıca olaraq aqrar sahədə davamlı iqtisadiyyat artımının təmin edilməsi; hazırda mövcud olan disproporsiyaların aradan qaldırılması yolu ilə tarazlıqların yaradılması; regionların tarazlıqlarının yaradılması; emal sənayesinin aqrar bölmə ilə mütənasib inkişafının təmin edilməsi; yeni iş yerlərinin yaradılmasının maliyyələşdirilməsi; səmərəli sahibkarlıq subyektlərinin inkişafına şərait yaradılması istiqamətlərinə yönəldilməlidir.

Qeyd edilən problemlərin həlli aqrar sahədə sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər.

Ölkədə sahibkarlığın inkişafı üçün əsas istiqamətlərdən biri iqtisadi cəhətdən daha gəlirli məhsullardan olan pəndə, üzüm, çay, tütün, barama istehsalının əvvəllərdə olduğu kimi bərpa edilməsi məqsədilə sahibkarlıq subyektlərinin stimullaşdırılması ola bilər. Onunla əlaqədar aqrotexniki qaydalar əsasında həmin sahələrin inkişafına şərait yaradılmalı, servis xidmətləri, kənd təsərrüfatı maşın, texniki vəsaitlərlə, avadanlıqlarla, gübrələrlə, infrastrukturla təmin edilməsinə dövlət bilavasitə köməklik göstərməlidir.

Bu məqsədlə lizinqlə məşğul olan müxtəlif istiqamətli qurumların yaradılmasına yardım etməli və güzəştlər, stimullaşdırma mexanizmləri işlənib hazırlanmalıdır. Sahibkarlıq subyektlərinin inkişafının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi, təsərrüfat subyektlərinin gəlirlə işləmələrinin təmin olunması, infrastruktur blokun formalaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi, torpaqların şoranlaşmasının, eroziyaya uğramasının qarşısının alınması, məhsuldar toxum sortları, cins mal-qara ilə təmin edilməsi dövlət köməyi ilə həyata keçirilməsi mexanizmi işlənilərək həyata keçirilməlidir.

Sahibkarlığın inkişafına dinamizm vermək üçün aqrar islahatların dərinləşməsi, sahibkarlıqda məhsul istehsalının inkişafı və iqtisadi səmərəliliyinin təmin edilməsi məqsədilə bütöv bir iqtisadi mexanizm kimi fəaliyyət

ət təmin edən - "Sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi haqqında" qanunun qəbul edilməsi sahibkarlıq fəaliyyətinin bugünkü və gələcək inkişafının formalaşdırılmasında vacib şərtlərdən ola bilər.

RESUME

Development of the Entrepreneurial activities and the main directions of the investment

This article evaluates the implemented measures and current state with regard to the development of the entrepreneurship in the agrarian sector. The author analyses the essence of the investment in the development of the entrepreneurship and emphasizes the necessity of providing long-term credits in accordance with State Programme on Social Economic Development of Regions for the purpose of efficient use of existing resources. The article analyses the influence of foreign-invested agrarian sector to the development of entrepreneurship and output expansion. It shows that the abundance of the resources allows the growth of production of the finished products. In connection with this, investment attracted to agrarian sector is suggested to be directed to processing the procurement of the equipments, technics and technologies.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının (2004-2008-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2004-cü il tarixli Fərmanı (Respublika qəzeti, xüsusi buraxılış, 13. 02. 2004-cü il). 2. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı. Statistik məcmuə. Bakı, 2006. 294 s. 3. Azərbaycanın statistik göstəriciləri - 2005. Bakı. 2005. 869 s. 4. İbrahimov İ. H. Aqrar iqtisadiyyatın aktual problemləri. Bakı, 2002. 220 s. 5. İbrahimov İ. H. Kənd təsərrüfatının inkişafı və sahibkarlığın formalaşması problemləri. Bakı, 2005. 360 s. 6. Respublika qəzeti. 18 fevral 2006-cı il. №036.

AĞDAM RAYONUNUN TORPAQLARI VƏ EROZIYA PROSESİNİN ONLARIN MÜNBİTLİYİNƏ TƏSİRİ

F.N.ALLAHVERDİYEV

Azərbaycan ET Eroziya və Suvarma İnstitutu

Rayon ərazisində torpaq əmələ gətirən təbii amillərinə relyefin, iqlimin, bitki örtüyünün, torpaqəmələgətirən suxurların və insanın təsərrüfat fəaliyyətinin birgə təsiri nəticəsində torpaq formalaşmışdır. Torpağın formalaşmasında zonallıq qanunu özünü göstərir.

Torpaqəmələgəlmə prosesində relyef böyük rol oynayır. Belə ki, relyef şəraitinin mürəkkəbliyi iqlim şəraitinə də öz təsirini göstərir. Relyef şəraitindən asılı olaraq atmosfer çöküntüləri, havanın temperaturu dəyişir ki, bu da torpaqəmələgəlmə şəraitinə, torpaqda gedən bioloji və mikrobioloji proseslərə ümumiyyətlə biokimyəvi proseslərə və humus əmələ gəlmə şəraitinə öz təsirini göstərir.

Relyef təbii münbitlik ünsürlərinin, günəş enerjisinin yer səthində müxtəlif tərzdə paylanmasına səbəb

olaraq, torpaqəmələgəlmə prosesinə böyük təsir göstərir. Belə ki, atmosfer çöküntüləri istilik, işıq və başqa kosmik amillər düzən ərazilərin hər yerinə bərabər paylanır. Dağlıq və təpəlik ərazilərdə bunun əksinə olaraq kosmik amillər qeyri bərabər paylanır ki, bu da relyefin mürəkkəbliyi ilə əlaqədardır. Belə şərait bitki və mikroorqanizmlərin fəaliyyətinə də xeyli təsir göstərir və beləliklə torpaqəmələgəlmə prosesinin intensivliyinə təsir göstərir. Tədqiqat apardığımız rayonun ərazisi öz orografiyasına görə dağlıq və düzən hissələrə bölünür ki, bunlarda bir çox geomorfoloji elementlərə parçalanır. Ərazinin dağlıq hissəsi rayonun qərbində yayılmaqla dəniz səviyyəsindən 600-1200 m hündürlükdə yerləşir. Həmin ərazilərdə müxtəlif dərəcədə (zəif, orta, şiddətli) eroziyaya məruz qalmış müxtəlif baxarlı alçaq və dik